

9. Semitko, A.P. (1990), *Pravovaya kultura sotsialisticheskoho obshchestva : sushchnost, protivorechiya, prohress* [Legal culture of socialistic society : essence, antilogies, progress], Izd-vo Ural. university, Sverdlovsk, Russia.
10. Makarov, K.V. (2006), "The connection between social and individual legal culture in the establishing of civil legal order", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Moscow university of MVD of Russian Federation, Moscow, Russia.
11. Ganzenko, O.O. (2002), "Formation of personal legal culture in the conditions of legal state Ukraine creation", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Zaporizhzhya legal institute of MVS of Ukraine, Zaporizhzhya, Ukraine.
12. Bytyak, Yu.P. and Yakovyuk, I.V. (2007), *Pravova kultura v umovakh stanovlennya hromadyanskoho suspilstva : monohrafiya* [Legal culture in the conditions of civil society establishing : monograph], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
13. Selivanov, V.M. (2002), *Pravo i vlada suverennoyi Ukrayiny : metodolohichni aspekty : monohrafiya* [Law and power of sovereign Ukraine : methodological aspects : monograph], Vydavnychi dim „In-Yure”, Kyiv, Ukraine.
14. Serbin, R.A. (2003), "Legal culture – is an important factor in legal state creation", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, National academy of internal affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

УДК 343.364

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ НА РАННІХ ЕТАПАХ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Вербицька Н.В., аспірант

*Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, вул. Дворянська, 2, м. Одеса, Україна
sotula64@mail.ru*

Статтю присвячено дослідженню історії розвитку вітчизняного законодавства про злочини проти правосуддя. Визначено особливості еволюції цього інституту в різних документах, зокрема Руській Правді, Уложенні про покарання карні й виправні 1845 року тощо.

Ключові слова: історія кримінального права, злочин проти правосуддя, Руська Правда, Уложення про покарання карні й виправні 1845 року.

ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ПРАВОСУДИЯ НА РАННИХ ЭТАПАХ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Вербицкая Н.В.

*Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, ул. Дворянская, 2, г. Одесса, Украина
sotula64@mail.ru*

Статья посвящена исследованию истории развития отечественного законодательства о преступлениях против правосудия. Определены особенности эволюции этого института в различных документах, в том числе Русской Правде, Уложении о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года и других.

Ключевые слова: история уголовного права, преступление против правосудия, Русская Правда, Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 года.

CRIMES AGAINST JUSTICE AT THE EARLY STAGES OF DOMESTIC LEGISLATION DEVELOPMENT

Verbytska N.V.

*Odessa I.I. Mechnikov National University, Dvorianska str., 2, Odesa, Ukraine
sotula64@mail.ru*

The article is dedicated to the development of domestic legislation about crimes against justice. The certain evolutionary features of this institute particularly in Russkaya Pravda, Penal code of criminal and curative actions of 1845 and others are defined.

In spite of that time absence in modern understanding of this notion, the first mention about life protection of that person who participates in justice creation was found in the text of *Russkaya Pravda*. In pointed regulatory act there were article are dedicated to the life and health protection of Chiune prince and others.

In comparison with the Kyivan Rus times, in the statements of Lithuanian and Poland period there are defined the development of social inequality which lay in follow responsibility commutation of noblemen and its strengthening for lower population groups for the equal type of crime, conditions and specifications.

In the Cossacks period, under notion of crime were understood all actions caused and damaged as separate person as state. Views on crime and punishment came out of religious dogma: the crime was interpreted as disobedience and deviation from God's laws, so the punishment was understood as the wages of sin for God.

Criminal and legal acts which allowed the responsibility for the actions which today are classified as crimes against justice were separated into the three chapters in Penal code of criminal and curative actions of year 1845.

It's arranged the criminal liability for false swearing. Also there were such kinds of crimes as non-appearance to testify, insult insults and beatings or other any "overtly violent action", including filing complaints in court or other decision in the second or third time in case recognition unreasonability in first or second appealing.

Criminal and legal regulation of stable justice agencies activity is carried out with the help of special violations complex which captured approximately all possible variants of criminal attacks on the judiciary and its authorized agents. All attacks on the activities of members of this branch were marked with severe sanctions.

But it's necessary to admit the legislator's incoherency in the defining of crime's object when all infringement of the authority, including judicial, the death which aren't connected with causing the last, was understood mainly as acts against an order of Management whereas murder of judicial authority representative was qualified as a crime against the personality.

Key words: criminal law history, crime against justice, Russkaya Pravda, Penal code of criminal and curative actions of 1845.

Аналіз еволюції законодавства, яке регулювало кримінально-правову охорону представників судової влади, дає змогу побачити це правове явище в багатомірній площині та виділити декілька послідовних етапів його розвитку: від казуїстичних форм правового контролю над ним до його уніфікованої кодифікації. При цьому варто зауважити, що вітчизняна історія становлення й розвитку інституту кримінально-правової охорони представників влади, що є досить широким явищем, базовим і попереднім щодо інституту кримінально-правової охорони особи працівника судових органів у сфері забезпечення нормальної діяльності співробітників цих органів.

Різні аспекти проблеми кримінально-правової охорони осіб, які беруть участь у здійсненні правосуддя, вивчалися вітчизняними фахівцями, зокрема П.П. Андрушком, В.О. Навроцьким, В.І. Осадчим, М.І. Пановим, В.В. Сташисом, Є.Л. Стрельцовим, М.І. Хавронюком, С.С. Яценком та ін. Незважаючи на те, що праці згаданих авторів мають велике наукове й практичне значення, залишаються невирішеними питання щодо оптимізації відповідальності за погрозу або насильство щодо учасників правосуддя.

Завданням статті є дослідження досвіду розвитку в законодавстві норм, що забезпечували кримінально-правовий захист учасників правосуддя від злочинних посягань з огляду на сучасні досягнення кримінально-правової науки.

З найбільш ранніх своїх джерел законодавство Давньої Русі передбачало норми про відповідальність за вчинення злочину щодо підлеглих, тобто служивих, військових князя, а також щодо самого князя. Логічним є звернення до норм Руської Правди – однієї з найвідоміших пам'яток давньоруського права X століття [1].

Руська Правда наводить лише дві групи злочинів, або «образ» (проти особи та майнові), не називаючи злочинні посягання проти держави. Цей документ містить норми про підвищену кримінальну відповідальність за посягання на осіб, які виконують князівську службу. Однак законодавець того часу бачив у таких діях не посягання на порядок управління, а лише більш значну «образу», більшу моральну й матеріальну шкоду князеві. Саме із цього постає відмінність кримінальних покарань [1, с. 64].

Незважаючи на те, що судових органів у сучасному розумінні цього поняття того часу ще не було, уперше про охорону життя особи, яка бере участь у здійсненні правосуддя, було вказано в тексті Руської Правди. У цьому нормативному акті містилися норми, присвячені охороні життя й здоров'я князівського тіуна та інших осіб, які виконували функції, явно схожі із сучасними функціями працівників судових органів України.

Так, Руська Правда містила аналогічний сучасному (регульованому ст.ст.377, 379 Кримінального кодексу України) склад злочину, що передбачав відповідальність за посягання на життя та здоров'я вірника – спеціальної посадової особи, яка виконувала судові рішення [2, с. 12-13].

Як зазначають дослідники цього історичного документа, у Руській Правді не було злочинів проти держави. Князь сам розглядався як особа, яка відрізнялася від інших лише більш високими привілеями [3, с. 16].

У Галицько-Волинській державі норми кримінального права збереглись переважно незмінними із часів єдиної Київської Русі. Щоправда, з'явилися й новели (наприклад, такий вид злочину, як змова проти князя та його влади). Поряд зі штрафами почали застосовувати такі види покарань, як смертна кара, ув'язнення у фортеці, вигнання, конфіскація, причому не лише до суспільних низів, а й до відомих, багатих і знатних бояр [4, с. 30]. На цій підставі сучасні дослідники роблять висновок, що в часи існування Галицько-Волинської держави продовжували діяти норми Руської Правди [5, с. 241].

На нормах кримінального права Литовсько-Польської доби, порівняно із часами Київської Русі, усе більше позначався розвиток станової нерівності, яка полягала в щодалі більшому пом'якшенні відповідальності шляхтичів та посиленні її для інших, нижчих, груп населення за один і той же вид злочину за рівних умов та за однакових обставин. Дефініція злочину щодалі наближалась до констатації правопорушення. Основною метою покарання було залякування, а також попередження злочинності й відшкодування завданих збитків [6, с. 106]. Тоді діяли Литовські статuti та Судебник короля Казимира, які значно посилювали кримінальну відповідальність простих людей [7, с. 67].

У козацьку добу під злочиним розумілись усі дії, що спричиняли шкоду й завдавали збитків як окремій особі, так і державі. У поглядах на злочин та покарання виходили з релігійних догм: злочин трактувався як непослух і відступ від Божих законів, а тому покарання розумілось як відплата за гріх перед Богом [7, с. 100].

Однак шляхи здійснення кримінально-правового захисту осіб, які брали участь у здійсненні правосуддя, його форми змінювались у ході становлення, зміцнення й розвитку вітчизняного кримінального права. З 1687 року для Лівобережної України розпочався новий історичний період, який інколи називають московським періодом її існування (1687-1764 роки) [8, с. 91].

Найбільш розгорнутий і конкретизований опис злочинів, що перешкоджають відправленню правосуддя, було надано в Уложенні про покарання карні й виправні 1845 року [9] (далі – Уложення). Система покарань, згідно з Уложенням 1845 року, була надзвичайно складною й громіздкою. Вона являла собою так звані сходи покарань, у яких усі покарання розділялися за родом, видом і ступенем за порівняльною їх тяжкістю, розташовуючись у послідовному порядку щаблів. Було встановлено 12 родів покарань, розділених на 38 ступенів, які утворювали спадну прогресію від смертної кари до попередження. При цьому окремо передбачалися покарання для осіб, відлучених від тяжких покарань, і для осіб, не відлучених від цих покарань. Усі заходи відповідальності класифікувались на загальні (могли призначатися за будь-які злочини), особливі (призначалися за злочини й провини на службі) та виняткові (призначалися за певні, зазначені в законі злочини). Загальні покарання, крім того, ділились на головні, додаткові й замінні. Головні ж заходи у свою чергу могли бути кримінальними або виправними. Професор М.С. Таганцев наприкінці ХІХ століття писав: «Очікування укладачів Уложення не виправдалися. Сходи, створені ними, виявились важкими й непридатними. Життя майже відразу після введення Уложення так розхитало їх, вибудувало з них так багато щаблів, що в їх пізнішому обрисі <...> вони зберегли мало подібності з первісними» [10, с. 116].

Особливо суворими були покарання за державні злочини: проти «священної особи государя імператора», бунт проти верховної влади та державна зрада (ст.ст. 263-282) [9, с. 242-353]. Основними заходами покарання за ці злочини були смертна кара, безстрокова або строкова (від 4 до 12 років) каторга. Позбавлення всіх прав стану означало позбавлення прав, переваг, власності, припинення подружніх і батьківських прав. До виправних покарань належали такі: позбавлення всіх особливих прав і переваг та висилання до Сибіру, віддача у виправні арештантські відділення, висилання в інші губернії, ув'язнення, арешт, догана в присутності суду, зауваження й попередження, зроблені судом чи посадовою особою, грошові стягнення. Позбавлення всіх особливих прав і переваг полягало в позбавленні почесних титулів, дворянства, чинів, знаків відмінності, права надходити на службу, записуватись у гільдії, бути свідком та опікуном. Застосовувалось також часткове

позбавлення деяких прав і переваг. Кримінально-правові норми, що передбачали відповідальність за вчинення діянь, які ми нині відносимо до групи злочинів проти правосуддя, в Уложенні перебували в трьох розділах. Глава 5 розділу «Про злочини проти віри та про порушення постанов, що її захищають» передбачала кримінальну відповідальність за лжеприсягу [11, с. 257]. У четвертому розділі «Про злочини та проступки проти порядку управління» містилися склади таких злочинів, як ухилення від явки для давання показань, образа «лайливими словами», а також побоями чи іншою якою-небудь «явно насильницькою дією»; також передбачалася подача скарги на судове чи інше рішення в другий або третій раз у випадку визнання безпідставності першого чи другого оскарження [9, с. 242-243]. У п'ятому розділі «Про злочини та проступки по службі державній і громадській» містилася спеціальна глава, яка мала назву «Про неправосуддя». У ній передбачалися склади злочинів, що знайшли вияв у винесенні судових вироків із «явним порушенням законів і всупереч позитивному їх змісту», а також склади злочинів і проступків чиновників під час розслідування й суду, яким було присвячено спеціальний відділ глави «Про злочини та проступки чиновників при деяких особливих родах служби» цього ж розділу [9, с. 245].

Таким чином, ще із часів Руської Правди кримінально-правова охорона представників судової влади отримала закріплення й подальший розвиток. На тлі росту системи управління та ускладнення функцій державного апарату спостерігалась тенденція до розширення кола охоронюваних осіб. Вона виявилась у переробці й уніфікації законодавчих термінів, призначених для позначення вповноважених суб'єктів судової адміністрації. Це вимагало відповідного національного підтвердження й закріплення, що реалізувалось у статутній діяльності спочатку великих, а пізніше й удільних князів. Ця діяльність розкривала всю специфіку правових особливостей давнього права, обумовлену конкретно-історичними умовами життя суспільства та станом юридичної техніки в цей період суспільного розвитку. Зокрема, потерпілий мав виконувати посадові обов'язки на момент вчинення посягання, а винний вчиняв злочинні діяння саме за мотивом помсти за цю діяльність.

Кримінально-правове регулювання нормальної діяльності органів правосуддя здійснювалось за допомогою комплексу спеціальних заборон, що охоплювали практично всі можливі варіанти злочинних посягань на судову владу та її уповноважених суб'єктів. Усі посягання на діяльність представників цієї гілки влади були позначені суворими санкціями.

Однак варто вказати на непослідовність законодавця у визначенні об'єкта злочину, коли всі посягання на представника влади, у тому числі судової, не пов'язувались із заподіянням останньому смерті; це розумілось переважно як діяння проти порядку управління, тоді як убивство представника судової влади кваліфікувалось як злочин проти особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Российское законодательство X-XX веков: в 9 т. / [отв. ред.: Янин В.Л.]; под общ. ред. О.И. Чистякова. – М.: Юридическая литература, 1984. – Т. 1: Законодательство Древней Руси. – 1984. – 436 с.
2. Шабанов А.В. Охрана жизни и здоровья сотрудника правоохранительного органа: Уголовно-правовая и криминологическая характеристика: автореф. на стиск. научн. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право» / А.В. Шабанов; Рост. юрид. ин-т МВД РФ. – Ростов-на-Дону, 2003. – 26 с.
3. Семенов М.В. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика посягательства на жизнь сотрудника правоохранительного органа : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Семенов Михаил Вячеславович. – Рязань, 2007. – 261 с.
4. Заруба В.М. Історія держави і права України: навч. посіб для підготовки до іспиту / В.М. Заруба. – Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2003. – 158 с.
5. Шаблистий В.В. Історико-правові аспекти виникнення та встановлення кримінальної відповідальності за погрозу вбивством / В.В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 239-246.
6. Історія держави і права України: хрестоматія / уклад. В.П. Самохвалов [та ін.] ; ред. О.О. Шевченко. – К.: Вентурі, 1996. – 224 с.

7. Терлюк І.Я. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття: навч. посіб. з історії держави та права України / І.Я. Терлюк. – Львів: ЛІВС при НАВС України, 2003. – 154 с.
8. Кузьминець О.А. Історія держави і права України: навч. посіб. / О.А. Кузьминець, В.С. Калиновський, П.А. Дігтяр; ред.: Я.Ю. Кондратьєв. – К.: Україна, 2000. – 428 с.
9. Российское законодательство X-XX веков: в 9 т. / отв. ред.: Чистяков О.И. – М.: Юридическая литература, 1984. – Т. 6: Законодательство первой половины XIX века. – 1988. – 432 с.
10. Таганцев Н.С. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями / Н.С. Таганцев. – СПб.: Тип. М. Меркушева, 1912. – 624 с.
11. Дорская А.А. Взаимодействие уголовного и процессуального права российской империи с церковным правом / А.А. Дорская // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2005. – № 11. – С. 255-269.

REFERENCES

1. Yanin, V.L. (1984), *Rossiyskoe zakonodatelstvo X-XX vekov: v 9 t. – T. 1: Zakonodatelstvo Drevney Rusi* [Russian legislation of X-XX centuries: in 9 vol. – vol. 1: Ancient Rus' Legislation], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
2. Shabanov, A.V. (2003), "Health and Life Protection of Policeman: Criminal, legal and criminologic characteristic", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.08, Rostov legal institute of Ministry of internal affairs of Russian Federation, Rostov-na-Donu, Russia.
3. Semenov, M.V. (2007), "Criminal, legal and criminologic characteristic of infringement on the life of a law enforcement officer", Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.08, Ryazan State University, Ryazan, Russia.
4. Zaruba, V.M. (2003), *Istoriya derzhavy i prava Ukrayiny: navch. posib dlya pidhotovky do ispytu* [History of state and law of Ukraine: schoolbook for examinational preparing], RVV DNU, Dnipropetrovsk, Ukraine.
5. Shablistyi, V.V. (2008), "Historic and legal aspects of appearing and establishing for death threats", *Naukovyi visnyk Dnepropetrovsk state university of internal affairs*, no. 3, pp. 239- 246.
6. Samokhvalov, V.P. (1996), *Istoriya derzhavy i prava Ukrayiny: khrestomatiya* [History of state and law: chrestomathy], Venturi, Kyiv, Ukraine.
7. Terlyuk, I.Ya. (2003), *Istoriya ukrayinskoho prava vid naydavnishykh chasiv do XVIII stolittya: navch. posib. z istoriyi derzhavy ta prava Ukrayiny* [Ukrainian history from ancient times right up to the eighteenth century: schoolbook of history and law in Ukraine], LIVS pry NAVS Ukrayiny, Lviv, Ukraine.
8. Kuzminets, O.A., Kalinovskiy, V.S. and Dihtyar, P.A. (2000), *Istoriya derzhavy i prava Ukrayiny: navch. posib.* [History of state and law of Ukraine: schoolbook.], Ukrayina, Kyiv, Ukraine.
9. Chistyakov, O.I. (1988), *Rossiyskoe zakonodatelstvo X-XX vekov: v 9 t. – T. 6: Zakonodatelstvo pervoy poloviny XIX veka* [Russian legislation X-XX centuries: in 9 vol. – vol. 6: First half legislation of XIX century], Yuridicheskaya literatura, Moscow, Russia.
10. Tahantsev, N.S. (1912), *Ustav o nakazaniyakh, nalagaemykh mirovymi sudyami* [The charter about the punishments is imposed by magistrates], Tip. M. Merkusheva, Saint Petersburg, Russia.
11. Dorskaya, A.A. (2005), "Interaction of a criminal and procedural law of the Russian Empire with an ecclesiastical law", *Izvestiya Russian state pedagogical university the name of A.I. Gercena*, no. 11, pp. 255-269.